

תגובות למאמרו של דוד הנשקה (אקדמות כ"ו)

אכן התנתקות מן האנושיות

דני סטטמן

א. הקדמה¹

מי שעוקב אחרי טיעוני המתנחלים ותומכיהם בשנים האחרונות יכול היה לשים לב לעלייתו של קו טיעון חדש ומפתיע. לפי קו טיעון זה, המתנחלים הם המגנים האמיתיים של הדמוקרטיה הליברלית, בעוד אלה שנחשבים בדרך כלל למגניה - עיתונאים, שופטים, פוליטיקאים - הם אלה שלאמתו של דבר מסכנים אותה. כך מכים המתנחלים את מתנגדיהם בנשקם שלהם. הם אומרים להם: "אתם באים אלינו בשם זכויות האדם והכבוד לדמוקרטיה כדי לפסול את מפעל ההתנחלות ולהצדיק את פירוקו? אינכם מבינים לא מהן זכויות ולא מהי דמוקרטיה. אילו הבנתם, הייתם רואים עד כמה עמדתכם היא שנוגדת אותן באופן מחפיר".

הכותב הוא
פרופסור
לפילוסופיה
באוניברסיטת
חיפה

1 מאמר זה הוא תגובה למאמרו של דוד הנשקה, 'על ההתנתקות מן האנושיות', ביקורת ספרים על ספרו של יובל שרלו, 'שו"ת ההתנתקות, אקדמות כו (תשע"א)', עמ' 171-185. כל ההפניות בסוגריים בגוף הטקסט הן למאמר זה. תודה לאורי זהבי ולאריאל מירב על עזרתם.

במה נשתנה קו טיעון זה מהעמדה שרווחה בעבר בקרב ציבור זה לגבי הערכים הדמוקרטיים והליברליים? בעבר, במסגרת הדיונים הרבים בשאלת היחס בין "יהדות" לבין "דמוקרטיה", נהגו דוברים דתיים להדגיש את זרותם של ערכים אלה לתפיסה היהודית. לפי עמדה זו (שעדיין יש לה תומכים רבים²), אין לימין הדתי כל צורך אותנטי להראות שערכיו או התנהגותו מתאימים לדמוקרטיה. ואילו לפי קו הטיעון החדש, לא רק שהמתנחלים ותומכיהם מחויבים לערכי הדמוקרטיה, אלא שהם מחויבים להם הרבה יותר מאשר יריביהם, שמחויבותם היא חלולה ושקרית. השמאל החילוני עושה מעשה זמרי - פוגע חמורות בזכויות אדם, מחליש את הדמוקרטיה ומעודד פשעים נגד בני אדם - ומבקש שכר כפינסט.

ואם תשאל, מי הקורבנות של פעולות חמורות אלה? התשובה היא כמובן ציבור המתנחלים, שהוא מעתה הקורבן האולטימטיבי. בראש וראשונה מדובר באלה שפוננו מגוש קטיף ומצפון השומרון בקיץ תשס"ה, אבל גם האחרים, חרב הפינוי מתהפכת כל הזמן מעל ראשם, והם סובלים כביכול התנכלויות והצקות מתמשכות, הן מצד הפלסטינים והן מצד השלטון. סיכומו של דבר, אדם בעל מצפון, שאכפת לו לא רק מרעיונות מופשטים אלא גם מבני אדם ממשיים, יתייצב לימין המחנה הדתי-ימני ויתמוך בו ככל שיוכל.

מאמרו של הנשקה הוא ביטוי חריף ומלומד לקו טיעון זה. בעיניו, בקיץ תשס"ה "לקו המאורות" (185), וממשלת ישראל "התנתקה מן האנושיות" ונטשה את מחויבותה לערכי הדמוקרטיה. אחת ההשלכות של התנתקות ונטישה אלה היא ביטול החובה המוטלת בדרך כלל על אזרחים וחיילים להישמע להוראות השלטון. לדעתו, טוב היה וראוי היה אילו בזמן ההתנתקות היו מצטרפים רבים לסרבנות של בנו³, וכך מונעים את "הפשע" ומצילים את ממשלת ישראל מן העברה שביצעה. בכל מקרה, כך לדעתו יש לנהוג בעתיד אם יוחלט על פינוי נוסף: "הקצינים הדתיים הקרביים בצה"ל, וכל ישירי הלב שיצטרפו אליהם" (185) צריכים לסרב להוציא לפועל החלטה כזאת, ובכך - בהמשך לקו הטיעון שהוצג לעיל - להשיג "הישג מוסרי ודמוקרטי גדול" (שם).

אני מקבל לגמרי את המטפורה של ליקוי מאורות, אלא שהליקוי לא היה בתשס"ה, עת התקבלה ההחלטה ההיסטורית להתחיל לפרק את מפעל ההתנחלות. להפך, זו הייתה ההתחלה של הסרת הליקוי, בבחינת קרני האור הראשונות המפזרות את החשכה. ליקוי המאורות התרחש בשנות השבעים והשמונים, כאשר הוקמו התנחלויות ומאחזים על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן, והוא עדיין מאפיין את מצבם התודעתי של רוב המתנחלים ושל חלק גדול מהפוליטיקאים. גם הביטוי "התנתקות מן האנושיות" אינו מאפיין, כדעת הנשקה, את פירוק מפעל ההתנחלות, אלא את האידאולוגיה והפרקטיקה של מפעל זה כבר ארבעים שנה. אפתח בניסיון להסביר מדוע מסקנות אלה מתחייבות מהנחות המוצא של הנשקה עצמו. לאחר מכן אדון בעמדתו לגבי סירוב פקודה, ואחר כך אעיר על כמה נקודות נוספות, במיוחד על האופן שבו השפה שבה הוא משתמש חוסמת את אפשרות הדיאלוג.

2 ראו למשל יאיר שלג, אחרי רבים להטות? עמדות רבנים בישראל כלפי הדמוקרטיה, מחקר מדיניות 67 של המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים 2006.

3 ראו דוד הנשקה, 'מכתב לבני האסיר', מקור ראשון, כ"ד בסיוון תשס"ה, יומן, עמ' 9.

ב. להיכן נעלמו "המתיישבים עצמם"?

לדעת הנשקה, בגישתו ה"ממלכתית" של הרב שרלו קשיים שונים, אבל מעל כולם מרחף כשל אחד יסודי, והוא ההתעלמות מהפגיעה במתיישבים שפוננו מבתיהם. במבט לאחור מכיר הרב שרלו בכך שמעבר לשיקולים האידיאולוגיים "ישנו צד נוסף בעקירה מגוש קטיף, והוא המתיישבים עצמם", והוא מודה שלא נתן לצד זה את המשקל הראוי, אבל הכרה זו אינה מביאה את הרב שרלו לחזור בו מעיקרי דבריו, בעיקר בכל הנוגע לחובת הציות לחוק. הנשקה רואה בכך ביטוי לכשל מוסרי ואינטלקטואלי, והוא מעלה נגד שרלו את הדברים הבאים, שקשה להחמיץ את נימת הלגלוג שבהם:

ככל שייפלא הדבר, הרי הוא כתוב שחור על גבי לבן: בהקדמה לספר הנכתב במוצהר כמורה דרך אף לעתיד, קובע מחברו כי הנקודה העיקרית שהייתה צריכה לעמוד לנגד עיניו נתעלמה הימנו בשעת מעשה! אכן, תגלית: "מעבר לשאלות האידיאולוגיות" אמנם "ישנו צד נוסף" (!) - "המתיישבים עצמם"! משל למה הדבר דומה, לפוסק הדין בהתרת עגונה, ומפלפל ארוכות בקושיית ותירוצים בסוגיית "מים שאין להם סוף", עד לבסוף נזכר כי "מעבר" לכך "ישנו צד נוסף" - העגונה העלובה עצמה! (177)

אכן דברים כדרבנות. הם נובעים מעמדתו של מחברנו שלפיה יש קדימות כמעט מוחלטת לשיקולים של זכויות אדם על פני שיקולים אידיאולוגיים, פוליטיים או ציבוריים; "האומנם קודמים המושגים המדיניים של גבולות", שואל הוא, "לבני האדם החיים? ושואל דווקא איפכא" (174). בניסוח הלכתי, מסביר הוא, הבעיה שעמדה להכרעה בקיץ תשס"ה לא הייתה בעיה של בין אדם למקום (מצוות יישוב ארץ ישראל), "כי אם בין אדם לחברו (גזל, נישול, גירוש, הרס)" (177). ראיית הבעיה דרך הפרזימה של שיקולים לאומיים או ציבוריים היא אם כל חטאת, או בלשונו "כיכוסו של הפשע" (174). אקרא לעמדה זו 'תזת הקדימות'.

למרות חשיבותה, הנשקה מודה שתזת הקדימות אינה מוחלטת, וכי קיימות נסיבות קיצוניות שבהן יהיה מותר להעדיף אינטרסים לאומיים על פני זכויות היחיד, למשל - לפנות בני אדם מבתיהם. אימתי? "במקרה חירום, כשעצם קיומה של מדינה מצוי בסכנה מוחשית וקרובה, אשר תוסר רק אם שטח מסוים הימנה יועבר לידים אחרות בלא תושביו" (175). אבל נקל לראות שבמציאות הממשית תנאים אלה אינם יכולים להתמלא, ולכן המשמעות של קבלתם היא איסור מוסרי על כל פינוי של יישובים, ועידוד לסירוב בכל מקרה של הוראה על פינוי כזה. הטעם לכך פשוט. במציאות הבינלאומית כמעט אף פעם אין נסיבות שבהן מדינה, או ארגון לא-מדינתי, מציבים איום "מוחשי וקרוב" על מדינה אחרת ש-(א) מסכן את "עצם קיומה" ו-(ב) הדרך היחידה להסירו היא למסור למאיימים שטח מסוים נקי ממתיישבים. הסכם השלום עם מצרים ב-1979 ודאי לא נועד להסיר "סכנה מוחשית וקרובה", ולכן מודה הנשקה שכנראה היה בלתי מוצדק,⁴ ומן הסתם כך לגבי הסכם שלום אפשרי עם סוריה. הדברים ברורים עוד יותר לגבי יחסינו עם הפלסטינים. אם יירגע הטרור הפלסטיני, כפי שאכן

4 עמ' 175, הערה 12. באופן מפתיע הוא מוסיף שאולי בכל זאת ההסכם היה מוצדק, בשל תרומתו להסרת סכנת המלחמה עם מצרים. ברור שזו החלשה משמעותית של התנאי שצוין בטקסט.

קרה בשנים האחרונות (בשנת 2010, למשל, נהרגו פחות מעשרה ישראלים בפיגועי טרור), לא ניתן יהיה לומר שקיימת סכנה מוחשית וקרובה לקיום המדינה, וממילא לא תהיה הצדקה לפנות יישובים (במסגרת הסכם או לא). לעומת זאת, אם חלילה יתגבר הטרור, קשה להעלות על הדעת שהנשקה – או ממשלת ישראל – יקבלו את הטענה שהדרך להסיר את איום הטרור היא לפנות יישובים. יוצא, במציאות הממשית, שתזת הקדימות גוררת שכמעט אף פעם לא תהיה הצדקה לפנות מבתיים את המתנחלים. מפעל ההתנחלות יתקיים אפוא לנצח, אבל לא מהשיקולים הרגילים שמשמיע הימין הדתי ("נחלת אבותינו", "יישוב ארץ ישראל", "אתחלתא דגאולה"), שיקולים שזורים לאוזן הליברלית, אלא משיקול ליברלי מובהק: חרדה לזכויות אדם.

והקורא עומד תמה. וכי לא ראה הנשקה כיצד תזת הקדימות, במיוחד בפירוש הקיצוני שהוא נותן לה, מקעקעת מעיקרו את מפעל ההתנחלות, וממילא מצדיקה באופן מלא את פירוקו של מפעל זה? הנשקה מוכיח את הרב שרלו על כך שהתייחס למתיישבים כמעין "צד נוסף" ושולי בדיון הנורמטיבי, משל לפוסק שרואה בעגונה שהוא דן בה "צד נוסף" במקום את מוקד הדיון. המתיישבים אינם צד נוסף אלא עיקר העניין, חוזר הנשקה ומדגיש בלהט מוסרי. אבל: טחו ענינו מראות שבשטח שבו מדובר גרים עוד מיליוני בני אדם, הלוא הם התושבים הפלסטינים, שמפעל ההתנחלות פגע בהם ועודנו פוגע בהם פגיעה קשה ועקבית, ועבור הנשקה הם שקופים לחלוטין, כאילו לא היו קיימים כלל. מבחינתו, כאשר דנים בעתיד ההתנחלויות, "בני האדם החיים" (174) שעלינו להתחשב בהם הם רק בני האדם הגרים בהן, ועליהם יש להגן מכל משמר. תזת הקדימות, הולך ומתברר, אינה תזה כללית ומרשימה על קדימות זכויות אדם על פני שיקולים לאומיים או אידאולוגיים, אלא תזה על קדימות הזכויות של קבוצה מצומצמת ומוגדרת מאוד, הווה אומר קבוצת המתנחלים.

התגובה לדברים אלה עשויה להיות שיתכן ש"פה ושם" יש מתנחלים "קיצוניים" שפוגעים שלא כדין בפלסטינים, אבל מכאן לא נובע שמפעל ההתנחלות בכללותו הוא פסול; וייתכן שהאמצעים שמופעלים מדי פעם נגד הפלסטינים בשטחים מדכאים וקשים, אבל הם מתחייבים משיקולי ביטחון, ולכן גם הם אינם מורים על הפסלות המוסרית של הכיבוש. ברצוני לומר שני דברים על תגובה זו. ראשית, מלכתחילה היה ברור שאם מפעל ההתנחלות יצליח, הוא ישים לאל את שאיפותיהם של תושבי השטחים להגדרה עצמית מדינית, בדיוק אותה הגדרה עצמית שהתנועה הציונית ביקשה לקדם משחר דרכה. במובן זה, גם אילו מפעל ההתנחלות היה מתבצע באופן הנאור והחביב ביותר, הוא היה פוגע קשות בזכות להגדרה עצמית של הפלסטינים. שנית, וחשוב יותר, אין מדובר רק בזכות להגדרה עצמית, אלא בזכויות האדם הבסיסיות ביותר, שכן רק בעולם דמיוני יכול כיבוש להיות נאור, ויכול מפעל קולוניאליסטי להתנהל בלא פגיעה בתושבים. לשון אחר, הפגיעה בתושבים בנסיבות אלה אינה מקרית, מין תקלה שנגרמה בשל התרשלות או אכזריות של פקיד זה או אחר או מתיישב (מהמדינה הכובשת) זה או אחר. היא מתחייבת מהמציאות של כובש-נכבש ומהגיונו של הפרויקט הקולוניאליסטי. למרבה הצער, לא קיימות דוגמאות היסטוריות הפוכות. יש מדינות כובשות שהיו גרועות יותר מאחרות, אבל אין כיבוש, במיוחד לא כיבוש שגם כרוך בהתנחלות בארץ הכבושה, שמצליח להימנע מפגיעה חמורה בבני אדם.

הכיבוש הישראלי בשטחים אינו יוצא מכלל זה, והעוולות שהוא גרם וממשיך לגרום לאוכלוסייה הפלסטינית הלוא הן מתועדות לעיפה באלפי עדויות, דו"חות ומחקרים, שמפריכים באופן חד-משמעי את הרעה ש"אם" - כאילו יש ספק בכך! - יש עוולות, הרי הן מקריות ומקומיות, ואינן משקפות את המציאות הכללית בשטחים. התמונה העולה מחומר זה הפוכה, ומספרת על פגיעה מסיבית ועקבית בתושבי השטחים, הן על ידי השלטון והצבא והן על ידי המתנחלים. מי שמבקש להציץ בתמונה זו, מוזמן לעבור על עדויות החיילים המקובצות בספר "כיבוש השטחים" שפורסם לאחרונה על-ידי ארגון "שוברים שתיקה"⁵. חלק גדול מהעדים הם חיילים ביחידות קרביות, שהתגייסו לצבא מתוך אמונה בצדקת הדרך, אבל היו עדים להתנהגויות חמורות שלא יכלו להשלים עמן. עשרות העדויות הללו מנפצות את האשליה שההצקות לאוכלוסייה הפלסטינית הן מקריות או נובעות משיקולי ביטחון. ועדויות אלה הן רק קצה הקרחון. אין טעם להתחיל לפרט את סוגי העוולות, הקטנות והגדולות, שהכיבוש המיישב בשטחים היה כרוך בהן,⁶ אבל על רקע טענותיו הקשות של הנשקה נגר מה שהוא מכנה "גירוש", אזכיר בקיצור כמה מעשי גירוש שכוונו דווקא כלפי הצד הפלסטיני:

1. לפני כמה חודשים התברר שבהתאם לנוהל חשאי שהופעל בין 1967 ל-1994, תושבי הגדה שיצאו לחו"ל ולא שבו בתוך שלוש שנים וחצי איבדו את זכאותם לחזור. המשמעות בפועל של נוהל זה הייתה, במילים מכובסות, שלילת הזכאות לתושבות של כ-140,000 פלסטינים, ובמילים ישירות, גירושם לצמיתות של תושבים אלה ממולדתם, ללא כל צורך ביטחוני.⁷

2. במרכז חברון יצרה מערכת הביטחון הפרדה פיזית ומשפטית בין המתנחלים לבין הפלסטינים, מדיניות שגרמה באופן בלתי נמנע לקריסה כלכלית של מרכז חברון ולעזיבה נרחבת של תושבים פלסטינים. סקר שערך ארגון "בצלם" ב-2006 העלה כי לפחות 1,014 יחידות דיור פלסטיניות במרכז חברון ננטשו על ידי הדיירים, ו-1,829 בתי עסק פלסטיניים באזור שנסקר נסגרו.⁸

מי שאינו מקבל את תזת הקדימות עשוי שלא להתרשם מנתונים אלה, שכן בעיניו שיקולים לאומיים ודתיים עשויים להצדיק פגיעה ביחידים, כולל אפילו גירוש. אולם אופציה זו אינה עומדת להנשקה, שעבורו הדאגה לזכויות אדם היא כמעט מעל לכול. אם לדעתו פינני תושבי גוש קטיף הוא "תועבה" ו"זוועה" (173), אף שהפינוי התבצע ברגישות מרבית, ואף שהמפונים קיבלו פיצוי הגון והוקמה מנהלת מיוחדת כדי לסייע להם, כיצד נתאר את גורלן של מאות המשפחות הפלסטיניות שאולצו לנטוש את בתיהן ועסקיהן בחברון, כמובן בלא כל פיצוי ובלא כל רגישות, או את גורלם של רכבות הפלסטינים שהדלת הביתה פשוט נחסמה בפניהם משיצאו לחו"ל? שלא לדבר

5 כיבוש השטחים: עדויות החיילים 2000-2010, שוברים שתיקה, ירושלים 2010.

6 לתיאור מפורט ומדכא על משמעות הכיבוש הישראלי ברצועת עזה, ראו עמירה הס, לשתות מהים של עזה, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב 1996.

7 ראו תכתובת של עקיבא אלדר בקישור <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1227551.html>. הנתונים שצה"ל מסר תואמים ידיעה זו, ראו <http://www.hamoked.org.il/files/2011/114221.pdf>.

8 ראו הדו"ח של "בצלם" על מרכז העיר חברון מתאריך 9/5/2010 <http://www.btselem.org/hebrew/topic/hebron>, וכן הדו"ח המפורט (המדכא) על הפגיעה בפלסטינים בחברון מצד הצבא ומצד המתנחלים בכתובת http://www.btselem.org/sites/default/files/publication/200705_hebron_heb.pdf.

על אינספור הפגיעות וההצקות האחרות במחסומים, בפעולות השיטור, וכמעט בכל תחומי החיים.⁹

נשוב לנקודה העיקרית של סעיף זה. הנשקה מאשים את שרלו בכך שלא ייחס לצרת המתיישבים את המשקל המוסרי הראוי, אלא התייחס אליה כ"צד נוסף" ושולי בהשוואה לשיקולים הפוליטיים והאידאולוגיים. לפלא בעיניו (177) כיצד נכשל שרלו באופן כה מביך. ברם לאור האמור, הפלא האמיתי הוא היאך נלכד הנשקה באותו כשל מוסרי עצמו, ובאופן חמור עוד יותר: תושבי השטחים אינם אפילו "צד נוסף" במשנתו המוסרית והפוליטית. הם אינם קיימים כלל.

ג. פינוי, גירוש, הגליה

כוחה של תזת הקדימות מבוסס על הבחנה בין פגיעה באינטרסים אנושיים מובהקים של יחידים - פגיעה בזכויות שלהם - לבין פגיעה בערכים לאומיים או דתיים שיחידים אלה מחזיקים בהם. העוול הנגרם ליחיד כאשר פוצעים אותו, אונסים אותו, שורדים את כספו או משעבדים אותו, הוא ישיר ואינו מתווך באמצעות תפיסת העולם של הקורבן. המקרים המובהקים של גירוש, המוכרים היטב מן ההיסטוריה היהודית והעולמית, אכן נושאים אופי כזה. הם לעתים קרובות מלווים באלימות כלפי המגורשים, וכמעט תמיד כרוכים בפגיעה כלכלית קשה, בטלטול מעיק בדרכים שגובה קורבנות ובקשיי הסתגלות למקום החדש. בשל מאפיינים אלה, ובשל ההיסטוריה הקשה של גירושים והגליות, במיוחד בשואה, האסוציאציה שמעוררת בנו המילה "גירוש" מתחברת לנרדדים קשים, מחלות ומוות. כאשר אסרה אמנת ג'נבה על הגליות, היא עשתה זאת כמובן על רקע ההגליות הקשות שהתרחשו בזמן המלחמה ומיד אחריה, הגליות שאמללו המוני בני אדם וגרמו למותם של מיליונים. היא עשתה זאת כדי למנוע את מה שמאוחר יותר יכונה "טיהור אתני".

ההבדל בין הגליות אלה לבין פינוי המתנחלים מגוש קטיף הוא כה דרמטי, שאפילו שיתוף השם אין כאן. המתנחלים לא גורשו באישון לילה ובאלימות לארץ לא נודעת, אלא נעשה מאמץ רציני לסייע להם לעזוב את מקומותיהם ולמצוא מקומות מגורים ותעסוקה חדשים. הסכום שהמדינה השקיעה בפיצויים היה מעל ארבעה מיליארד ש"ח, ועוד כמיליארד ש"ח להוצאות דיור זמני בכתני מלון. וחשוב מכול, המפונים לא הושלכו לארץ נכר, אלא עברו לגור ביישובים אחרים בארצם שלהם. לעתים, כמו במקרה של היישוב גניטל, יישובים שלמים הועתקו למקום חדש בתוך הקו הירוק. וכי ל"גלות" כזו התכוונו חז"ל כשאמרו שגלות נחשבת למוות?¹⁰ הנשקה מצטט את השל"ה, האומר

9 חלק מהביקורת על ישראל בהקשר זה, וחלק מהצעדים שנקטים נגדה, הם יותר ממה שמגיע לה, ומבחינה זו הם מעוררים בצדק תרעומת. אבל חוששני שאת רוב הביקורת ישראל הרוויחה ביושר. בסופו של דבר, אנחנו אחת המדינות האחרונות בעולם - ודאי האחרונה בעולם הדמוקרטי - שמנהלת משטר כיבוש על עם אחר, תוך כדי הפרת האיסור ליישב אוכלוסין של המדינה הכובשת בשטח הכבוש (סעיף 49 לאמנת ג'נבה), ותוך ניסיון מביך לתרץ את מפעל ההתנחלות בצורכי בטחון.

10 הנשקה עמ' 175, המפנה לסנהדרין לו ע"ב. ראו גם את משמעות המונח 'גלות' במקרא, כפי שמבארו מנחם-צבי קדרי במילון העברית המקראית, אוניברסיטת בראיילן, רמת-גן 2006, עמ' 157: "עקירתם של בני אדם מארץ מולדתם והעברתם אל ארץ נוכריה" (ההדגשה שלי).

ש"גלות מכפרת עוון, שילך למקום שאין מכירין אותו ויכרת ממקומו".¹¹ אבל לדברים אלה אין כל קשר למפוני גוש קטיף, שכאמור נותרו בארצם שלהם, בשפתם ובתרבותם, והלכו למקומות שבהם הכול מכירים אותם ומכבדים אותם.

קבוצת ההשוואה הרלוונטית למפוני גוש קטיף היא אזרחים המפונים מבתיים על ידי מדינתם שלהם, משיקולים שונים של טובת הציבור. במקרים של פינוי כזה, יש ציפייה מוצדקת מהמדינה להציע את כל הסיוע הנדרש - פיזיו כספי, סיוע בהתמקמות מחדש במקום אחר, וכך הלאה - וכאשר סיוע מעין זה ניתן, איש אינו מעלה בדעתו לכנות את הפעולה בשם "גירוש" ולזעוק על אי־מוסריות עמוקה שכביכול מבוססת בה. הפקעת קרקעות לצורכי ציבור (סלילת כבישים וכדומה) היא דבר רגיל ולגיטימי בכל המדינות, ואין בה דופי מוסרי אם התכלית היא ראויה (וב"ראויה" הכוונה להרבה פחות מאשר הבטחת "עצם קיומה" של המדינה) ואם הפיזיו הוגן. בהינתן פיזיו כזה, קשה לראות מה הפגיעה הנוראה בכך שמכריחים אדם לעבור דירה מגבעתיים, נניח, לרמת־גן, או אפילו לחיפה, ואכן טענות על פגיעה כזאת אינן נשמעות.

מה שנכון לגבי פינוי יחידים בשל צורכי ציבור נכון גם לגבי פינוי רבים. בשנות השלושים של המאה העשרים פינתה ארה"ב כ־12,000 תושבים מעמק טנסי לשם הקמת סכר,¹² מעט יותר ממספר המפונים מגוש קטיף. היא הציעה עזרה למפונים, וסייעה להם במיקום מחדש.¹³ הפינוי עבר בשלום בלא להותיר חותם טראומתי אצל המפונים, ובלא תחושה שנעשה בכך "פשע". במדינות אחרות ממדי הפינוי לעתים רחבים בהרבה. סין, למשל, הורתה ללא פחות מ־1.2 מיליון בני אדם לפנות את בתיים ולעבור לאזור אחר, תוך שהיא מבטיחה להם חלקות קרקע במקום החדש ופיזיו כספי מסוים. כתב העת הנפוץ *Scientific American*, שדיווח על העניין, בחר להזכיר בכותרת הכתבה את סכנת הנזק הסביבתי של תוכנית הסכרים של סין¹⁴ ולא את הפגיעה בלמעלה ממיליון בני אדם, שברטוריקה של הנשקה כביכול "מגורשים" או "מוגלים" מבתיים. נראה שבעיני כתב העת האמור פינוי כזה אינו מעורר דאגה מוסרית מיוחדת, כל עוד מובטח למפונים מיקום מחדש בארצם ופיזיו סביר.

יוצא, שבהנחה שהפיזיו למפונים היה הוגן, אין בסיס לטענות על פגיעה חמורה בזכויותיהם בעצם הפינוי. מה אפוא מקור המצוקה הקשה שחוו המפונים ושמדברת מגרונו של הנשקה? התשובה פשוטה. עבור חלק גדול מהמתנחלים - וכנראה גם עבור הנשקה עצמו - הפינוי מרצועת עזה ליישובים אחרים בארץ היה בראש וראשונה חטא דתי וצינוי, לא פגיעה ברמה האישית. הכאב שלהם אינו על הפגיעה באינטרסים אישיים מהסוג שהוזכר למעלה (בגוף, בממון וכך הלאה), אלא על הפגיעה בתפיסת העולם שהם מאמינים בה, ועל מה שהם מפרשים כבגידת המדינה בערכי היסוד שלה ובמחויבותה למתיישבים. השכנוע הפנימי בפגיעה זו הוא שגרם לרוב המתנחלים לא

11 ראו הנשקה, עמ' 175, הערה 10.

12 למדתי על כך מדו"ח ועדת החקירה הממלכתית בנושא טיפולן של הרשויות המוסמכות במפוני גוש קטיף וצפון השומרון, ירושלים: יוני 2010, עמ' 66 הערה 4.

13 לפרטים על תהליך זה, ראו Harry Satterfield, 'The Removal of Families from Tennessee', *Valley Authority Reservoir Areas*, *Social Forces* 16 (1937-1938), pp. 258-261.

14 Mara Hvistendahl, 'China's Three Gorges Dam: An Environmental Catastrophe?' *Scientific American*, March 25, 2008, <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=chinas-three-gorges-dam-disaster>

לשתף פעולה עם מנהלת ההתנתקות, לא לתכנן היכן יגורו אחרי הפינוי וכיצד יתפרנסו, ולא לקיים דיון רצינוני על הפיצוי המגיע להם, התנהגות שהעצימה את הטרומה ברמה האישית והציבורית (רוצה לומר בציבור הדתי-ימני, לא בציבור הישראלי באופן כללי) והקשתה על תהליך השיקום.¹⁵

לשון אחר, אם מבודדים את שאלת הפגיעה האישית במתנחלים משאלת ההצדקה הפוליטית והאידאולוגית של תוכנית ההתנתקות, אזי הפגיעה אינה שונה בהרבה מזו שנפגעים אזרחים שבתיהם מופקעים לצורכי ציבור, שפיצוי נאות אמור לשים קץ לתלונותיהם. לעומת זאת, אם לא מבודדים את השאלות, מתברר שהכאב האישי תלוי בעמדה הפוליטית-אידאולוגית, ואינו יכול להוות בסיס לטעון נורמטיבי עצמאי.¹⁶ אחרי שהמתנחלים לא הצליחו לשכנע את החברה הישראלית שפירוק מפעל ההתנחלות ברצועת עזה הוא טעות, חסומה בפניהם הדרך לטעון שהוא אסור משום שהוא פוגע באופן אנוש בזכויותיהם, שהרי משעה שנדחתה עמדתם, הפגיעה האישית או האנושית שנותרה אינה חמורה מזו שממנה סבלו אנשי טנסי ואחרים, שמועברים ממקום למקום בארצותיהם בשל אינטרסים ציבוריים שונים.

עתה נוכל לחזור ולחבר את הדברים לסעיף הקודם. משטר הכיבוש ומפעל ההתנחלות כרוכים בפגיעה חמורה ומתמשכת בזכויות אדם ובהצקות אינסופיות לאוכלוסייה הפלסטינית. הדאגה לזכויות אלה מחייבת לפעול באופן נמרץ כדי להפסיק את הפגיעה בהן, מה שמחייב את הפסקת הכיבוש ופירוק מפעל ההתנחלות. פירוק זה אמנם מחייב גם פגיעה מסוימת בבני אדם, הלוא הם המתנחלים, אבל בניגוד למה שעולה מהרטוריקה הבלתי אחראית של הנשקה, פגיעה זו מצומצמת בהרבה.

ד. סירוב ודמוקרטיה

הבשורה המרכזית של הנשקה נוגעת לא למעמד המוסרי של תוכנית ההתנתקות, אלא לאופן שבו היו צריכים להתייחס אליה חיילי צה"ל. לדעתו, חלה עליהם חובה מוסרית לסרב לפקודות שהוטלו עליהם באותו קיץ, וכך עליהם לעשות גם בעתיד, אם יקבלו פקודה להוציא אל הפועל פינוי נוסף. מי שסבור אחרת, אומר הנשקה, "מגלה חוסר הבנה במהותו של משטר דמוקרטי" (184). ראשית, הוא טוען, סירוב נרחב של חיילים למלא את הפקודות שהוטלו עליהם אינו מסכן כלל את יכולתו של הצבא לבצע את משימותיו, קל וחומר שאינו מסכן את יציבותה של החברה או של המדינה באופן כללי. סירוב כזה יכשיל רק את ביצוע המדיניות הספציפית שהמסרכים מתנגדים לה, אבל זו הרי תוצאה מצוינת אם מדובר בפעולה שכלפיה קיימת התנגדות מוסרית חזקה בקרב החיילים. שנית, "הסירוב הוא סימון הגבול לכוח הכפייה של הרוב, ובכך הוא משמש תמצית נשמתו של משטר דמוקרטי תקין" (185). אם יש די חיילים שאינם

15 דו"ח ועדת החקירה (לעיל, הערה 12), עמ' 99-100 ("מן החומר שנאסף בידי הוועדה עולה בכירור כי גם לחלק מן המפונים הייתה תרומה משמעותית להתהוות המציאות העגומה הנוכחית, שבה כחמש שנים לאחר הפינוי תהליך שיקומם אינו קרוב לסיום").

16 טענה זו קרובה לזו שפיתחתי במקום אחר לגבי פגיעה ברגשות דתיים. ראו מאמרי 'פגיעה ברגשות דתיים', מני מאוטנר, אבי שגיא ורונון שמיר (עורכים), רב-תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית: ספר הזיכרון לאריאל רוזן-צבי, רמות, תל אביב 1998, עמ' 133-188.

מוכנים לבצע פקודה בשל התנגדות מוסרית, יאה זה סימן עבור הממשלה שעליה לסגת מפקודה זו.

הטענה שהפרת חוקים או פקודות אינה צפויה להוליד תוצאות בעייתיות מבחינת תפקוד הצבא ולכידות החברה נוגדת לגמרי את השכל הישר, וקשה להבין על מה היא מבוססת. הנשקה מפנה, בין השאר, לספרו של חיים גנז על ציות לחוק,¹⁷ אבל לדעת גנז סכנה כזאת בהחלט קיימת: "הפרות חוק עלולות לדרבן להפרות חוק נוספות וכך לדרדר את תפקודו כמכשיר לקביעה ואכיפה של התנהגויות רצויות".¹⁸ דומה שזה הפשט של המשנה המפורסמת על החובה להתפלל בשלומה של מלכות (מלכות רומא!) ולירוא אותה, דהיינו: לציית לחוקיה. אם הנתינים יפסיקו לירוא את המלכות ולא יצייתו להוראותיה, היא תאבד את כוחה להסדיר את היחסים בין בני החברה, והתוצאה תהיה "איש את רעהו חיים בלעו". רק נאיביות גמורה עשויה לאפשר את המחשבה שסרבנות של עשרות או מאות חיילים וקצינים תעבור בשקט, בלא לזעזע מן היסוד את הצבא ואת החברה הישראלית ולהביא, בין השאר, לסירוב מסיבי של מתנגדי ההתנחלויות להגן עליהן. אם לסירוב יצטרפו "הקצינים הדתיים הקרביים בצה"ל" (185), יהיה בכך אישור לאזהרות של חוקרים שונים מפני העלייה בשיעור הדתיים בצבא בכלל ובקצונה בפרט, ותהיינה לכך השלכות קריטיות על השירות הצבאי של דתיים.

כפי שגנז מסביר, החובה לציית לחוק נובעת לא רק מן התוצאות המסוכנות של הסרבנות, אלא גם מחוסר ההגינות שלעיתים נלווה לה. החברה מיוסדת על כך שכל אחד מהאזרחים בתורו יכבוש את יצרו (הטוב), ויימנע מ"לשבור את הכלים" רק משום שנדמה לו שהמדינה טועה. אם אחרים ריסנו את עצמם ושיתפו פעולה עם חוקים שהם מתנגדים להם כדי לאפשר את הקיום ביחד בחברה, ראוי שגם אני ארסן את עצמי במידת האפשר.¹⁹ בהקשר הנדון, חשוב לזכור שלמרות ההתנגדות הרחבה למפעל הכיבוש בקרב הציבור הישראלי, מספר החיילים שסירבו לשרת בשטחים או לבצע פעולות "ביטחון שוטף" בהגנה על יצהר או על תפוח היה אפסי. זאת ועוד, הרוב המכריע של דוברי השמאל, לפחות השמאל הציוני, שבו וקראו במשך השנים לציית לפקודות שהם מתנגדים להן, ולא לשבור את הכלים. הם האמינו שכאשר יגיע תור אנשי הימין לציית לפקודות המנוגדות לתפיסת עולמם, אף הם ינשכו שפתיים ויצייתו. עושה רושם שנכונות זו לריסון עצמי אינה מרשימה במיוחד את הנשקה.

לדעתו, הסיבה לכך שלא הייתה סרבנות רחבה לפינוי נעוצה בכך שהחיילים הדתיים היו "תינוקות שנשבו בתמימותם הדתית-לאומית",²⁰ תמימות שממנה מבקש הנשקה לחלצם. זה הסבר אפשרי אחד. הסבר אחר הוא שהרוב המכריע של החיילים תפס, באופן מודע יותר או מודע פחות, שפינוי גוש קטיף, כמו פינוי חבל ימית בשעתו, אינו תועבה מוסרית בלתי נסבלת, אלא פעולה פוליטית שנויה במחלוקת, שההתנגדות לה אינה מצדיקה את שבירת הכלים. לדעת הנשקה, סרבנות רחבה היא איתות על בעייתיות מוסרית קשה, שמקבלי ההחלטות חייבים להתחשב בה. אבל במקרה הנדון

17 חיים גנז, ציות וסירוב: אנרכיזם פילוסופי וסרבנות פוליטית, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1996. שם, עמ' 68.

18 ראו Noam Zohar, 'Co-Operation Despite Disagreement: From Politics to Healthcare', pp. 121-141, *Bioethics* 17 (2003), וכן מאמרי 'הרהורים ביקורתיים על הפטור משירות צבאי מטעמי מצפון', עיוני משפט לא (2009), סעיף 4, עמ' 691-685.

20 'מכתב לבני האסיר', לעיל, הערה 3.

סרבנות כזאת לא התממשה, וממילא איתות כזה גם לא נשלח. מספר הסרבנים היה אפסי.

אבל הבעיה העיקרית בתזה של הנשקה נעוצה בתפיסתו שלפיה סרבנות ומחאה ציבורית חריפה הן כשלעצמן ראייה לצדקת המחאה, ובטענתו שמשטר דמוקרטי מחויב לתפיסה מוזרה זו. באוקטובר 1962 הותר, לאחר מאבק פוליטי ומשפטי קשה, לתלמיד שחור ראשון, ג'יימס מרדית' (Meredith), להירשם ללימודים באוניברסיטת מיסיסיפי. ההחלטה התקבלה בזעם על ידי תושבי מיסיסיפי ועל ידי הסטודנטים הלבנים, שניסו, בעידודו של המושל (שהורשע בביזיון בית המשפט), למנוע את הגזרה בכל כוחם. רק לאחר התערבות של כוחות צבא ומשטרה, הרוגים ופצועים, הושב הסדר על כנו, ומרדית' החל את לימודיו. לפי הניתוח של הנשקה, דבקתו של המושל בעקרונותיו הגזעניים והמחאה הציבורית החריפה היו אמורות "לסמן את הגבול לכוח הכפייה של הרוב", ולהביא לביטול ההחלטה של בית המשפט העליון להתיר למרדית' ללמוד באוניברסיטה. זו עמדה בלתי סבירה בעליל, ששום תאוריה דמוקרטית לא תקבל.

טעות גמורה היא אפוא לחשוב שמשטר דמוקרטי מחויב לבטל את ההחלטות החוקיות שהוא מקבל רק בגלל שהן מעוררות התנגדות עזה, או אפילו הפרות חוק בצבא או מחוצה לו. התנגדות כזאת עשויה אמנם לנבוע מרגישות מוסרית, אבל עלולה גם לנבוע מגזענות, משנאת זרים וממניעים פסולים אחרים. במניעים אלה יש לכלול גם שאיפה לשלוט לנצח בעם אחר, תוך התעלמות מהעוול הכרוך בהכרח בשליטה זו.

ה. הדמוניזציה של השמאל

מהדברים בסעיף הקודם עולה כי לפי הנשקה ההחלטה על פירוק ההתנחלויות בגוש קטיף ובצפון השומרון התקבלה אמנם על ידי הרוב, ואף על פי כן הרוב צריך היה לסגת מההחלטה בשל אי-המוסריות שבה. אבל קיים גם קו טיעון אחר במאמר, שלפיו הרוב שבו מדובר - הרוב ככנסת וברעת הקהל - היה, במובן מסוים, בלתי אותנטי, ומשום כך ההחלטות שלו אינן באמת מחייבות. באיזה מובן ניתן לומר שהתמיכה בתוכנית ההתנתקות הייתה לא אותנטית? במובן זה שהיא נבעה לא ממחשבה חופשית, רציונלית וביקורתית, אלא מ"היסחפות חסרת ריסון ותרבות אחר קובעי דעת הקהל בעלי אג'נדה אנטי-ציונית" (184). ואם תשאל, מי הם קובעי דעת הקהל הרעים הללו? התשובה אינה לגמרי ברורה, אבל דומה שמדובר בחשודים הרגילים: אנשי התקשורת, בעיקר בהארץ (180), שופטי בית המשפט העליון (שמואשמים בלא פחות מאשר "אייכמניזם"²¹), וכן, באופן כללי ובלתי מוגדר, עמיתיו של עורך "הארץ" "בשאר עמדות הכוח הציבוריות" (180).

בעיני הנשקה, המחנה העצום של מתנגדי הכיבוש אינו אלא עדר גדול של תמימים ושוטים. דעתם נקבעת לא על ידי עצמם, אלא על ידי אחרים, הלוא הם "קובעי דעת הקהל". אילו רק יכלו להשתחרר מעריצותם וקנאותם של אלה, ודאי היו מתנגדים לתוכנית ההתנתקות, אבל שחרור כזה היה בלתי אפשרי. גם מי שמחויב לרעיון שלטון

הרוב, מניח הנשקה (אף שאינו אומר זאת במפורש), אינו מחויב לתמיכה ברוב שמושג בצורה הפוגעת באופן כה חמור בחירות המחשבה וההחלטה של היחיד.

הזלזול של הנשקה באינטליגנציה ובאוטונומיה של מתנגדי ההתנחלויות הוא מדהים למדי, וכך גם ההנחה הנסתרת שלפיה בעוד שהשמאל נסחף אחר קובעי דעת הקהל, הימין מגבש את דעתו באופן אחראי ושקול, מתוך רגישות מוסרית ומחויבות לדמוקרטיה. אבל מה לעשות שסדנא דארעא חד הוא: יכולתם של בני אדם לחשוב באופן עצמאי, לצאת נגד הזרם, לערער על מוסכמות, אינה גבוהה, בלא קשר למחנה הפוליטי או הדתי שהם משתייכים אליו. בכל מקרה, ככל הידוע לי, אין כל ראיות לכך שבני אדם המחזיקים בעמדות שמאלניות נוטים להיות פחות עצמאיים בחשיבתם מאשר כאלה המחזיקים בעמדות דתיות-ימניות, בין בהקשר הישראלי או בהקשר אחר. אם יש ראיות, הן דווקא לכיוון השני, דהיינו שדתיות נוטה להחליש את היכולת לחשיבה ביקורתית ולעודד כפיפות לסמכות.²² לצורך הדיון כאן די שנסכים שאם יש "קובעי דעת קהל" בשמאל, יש כאלה גם בימין, ועל כל אדם בשמאל שפשוט "נסחף" אחרי מה שכתוב ב"הארץ", יש אדם בימין שפשוט "נגרר" אחרי מה שכתוב בעלוני פרשת השבוע, אחרי מאמרים של פרופסורים המטיפים לסירוב פקודה ואחרי מה שפוסקים הרכבים.

הזלזול בהמונים התמימים שדעתם נקבעת על ידי אחרים הוא עוד מתון בהשוואה לדמוניזציה של חבורת הרשעים שאחראים כביכול למניפולציה האנטי-ציונית בדעת הקהל. בעיני הנשקה, מנהיגי השמאל הישראלי יודעים היטב שאין כל רווח, מוסרי או פוליטי, מפירוק מפעל ההתנחלות ומסיום הכיבוש, כשם שידעו זאת בתשס"ה. רק "תמימות נוראה" (178) תייחס כנות למניעים המוצהרים שלהם, שאינם אלא "דברי הבל" (179). ממילא יש לחפש מניעים אחרים לעמדתם, וההסבר הפסיכולוגי שהנשקה מציע הוא ש"התמיכה בתוכנית באה על רקע תסכולו העמוק של השמאל הישראלי משברונו" (180).

אבל דומני שאפילו לתומכי הכיבוש מותר להיות נדיבים יותר בהצגת עמדת מתנגדיהם. באופן מיוחד אמורים הדברים לגבי הנשקה, שכאמור בסעיף ב לעיל מניח בעצמו את הבסיס לטיעון רב-עוצמה נגד מפעל ההתנחלות - תזת הקדימות. אני בטוח שהוא דוחה טיעון זה, אבל לאור התזה הנ"ל תהיה זו הגזמה גמורה לומר שמדובר בטיעון הבל שלא ייתכן שמישהו מעלה אותו בכנות. נראה שלפי הנשקה אין סתירה בין הדמוקרטיה של המדינה, שהוא מופיע כמגנה הנאמן, לבין שליטה על עם אחר שלעולם לא יזכה לזכויות שוות, אבל קשה לי להאמין שהוא אינו מזהה כאן טענה של ממש.

הטענה בדבר חוסר האותנטיות של הרוב מטעה מסיבה נוספת. היא מעוררת את הרושם שאילו הרוב היה אותנטי וחד-משמעי, הנשקה היה מקבל עליו את הדין, מה שכמובן איננו נכון. בהסכם השלום עם מצרים תמכו 95 ח"כים נגד 18, ובכל זאת

22 ראו למשל Benjamin Bet-Hallahmi and Michael Argyle, *The Psychology of Religious Behavior, Belief and Experience*, London 1997, p. 170 ("The overall picture seems to be that many religious individuals have closed minds and are low in cognitive complexity, especially in the religious sphere.")

הנשקה כנראה לא היה תומך בו,²³ ומן הסתם היה משתמש באותה שפה היפרבולית כדי לתאר את התועבה כביכול כפינוי המתנחלים מחבל ימית.

ככל מקרה, בניגוד לנאמר בסטיקר שהופץ בשעתו - "העם עם גוש קטיף" - רוב אזרחי ישראל לא היו עם גוש קטיף. הם לא תמכו בו פוליטית, לא הגיעו להפגנות, ולא חשבו שהפינוי מתועב מבחינה מוסרית. ולא רק בגוש קטיף לא הייתה תמיכה, אלא שלפי סקרי דעת קהל, אזרחי ישראל עקביים בתמיכתם בפתרון שתי המדינות, שמשמעותו פירוק רוב ההתנחלויות.²⁴ כך גם עולה מעיון ביחסי הכוחות בכנסת זה כמה שנים. רק מיעוט של חברי הכנסת מחויב אידאולוגית למפעל ההתנחלות ורואה בפגיעה בו פשע מוסרי, בעוד הרוב תומך בפתרון של שתי מדינות. הגיעה השעה שהימין הדתי יפנים עובדות אלה, ולא ירפא את שִׁבְרוֹ על נקלה במחשבה שהשמאל הוא עדר של המונים המוסתים על ידי חבורת אנטי-ציונים.

1. בית המשפט העליון

אחד המושאים העיקריים של הביקורת המושמעת על ידי הימין הדתי הוא בית המשפט העליון, וגם מחברנו מרים את תרומתו שלו לביקורת זו.²⁵ זהו תהליך מיוחד, במיוחד בגילויים האחרונים שלו, וכוונתי להסתערות על בית המשפט העליון בהפגנות נגד מעצרו של הרב ליאור בפרשת הספר הגזעני "תורת המלך".²⁶ אבל לא על כך אדבר, אלא על הזיכרון הקצר של המתנחלים לגבי יחסו של בית המשפט העליון למפעל ההתנחלות. האמת ההיסטורית היא שבית המשפט הוא שהכשיר בשנות השבעים את ההתנחלויות באמצעות הטענה השקרית כאילו מדובר ב"צורכי ביטחון", והוא לא נסוג מטענה זו גם כשהיה ברור כשמש בצהריים שההתנחלויות אינן משלטים צבאיים אלא להפך, עול על כתפי מערכת הביטחון.²⁷ זאת ועוד, בית המשפט נטה כמעט תמיד לקבל את עמדת המדינה לגבי הלגיטימיות של ההתנחלויות, הרס בתים, הגליית תושבים, מעצר מנהלי ועוד.²⁸ במקום להיות אסיר תודה לבית המשפט העליון, מתנפל הימין עליו בחמת זעם כאשר פעם אחת, לאחר שנים של תמיכה, נפסקה הלכה נגדו. ביטוי נוסף לבעייתיות זו מצוי בתלונתו של מחברנו על "הציניות האכזרית" של שופטי הרוב, שהעדיפו "את דעתה הביטחונית של הממשלה על דעתם של שאר המומחים", ובמיוחד על דעתו של הרמטכ"ל. אבל ראשית, זה בדיוק מה שבג"ץ עשה

23 ראו הערה 12 אצל הנשקה.

24 לכמה דוגמאות, ראו <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3715663,00.html>, <http://www.heskem.org.il/sources-view.asp?id=1696&meid=43>, <http://www.kan-naim.co.il/artical.asp?id=15707&cid=594>

25 ראו במיוחד הדברים הקשים בהערה 24 במאמרו של הנשקה.

26 ראו <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4087951,00.html>.

27 על האופן שבו הכשיר בית המשפט את ההתנחלויות ראו עקיבא אלדר ועדיית זרטל, **אדוני הארץ: המתנחלים ומדינת ישראל 1967-2004**, דביר, אור יהודה 2004, פרק 7, עמ' 439-524.

28 ראו בהרחבה בספרו של David Kretzmer, *The Occupation of Justice: The Supreme Court of Israel in its decisions relating to the occupied territories*, SUNY Press 2002. להערכתו, "the court has rationalized virtually all controversial actions of the Israeli authorities, especially those most problematic under principles of international humanitarian law" (p.187).

במשך עשרות שנים – קיבל כמעט ללא ביקורת את עמדת הממשלה – ובדיוק בגלל מדיניות זו התאפשר מפעל ההתנחלות. מדיניות שהייתה רצויה כל השנים הפכה בן-לילה ל"צינית ואכזרית" רק משום שתוצאתה פעלה במקרה מסוים נגד המתנחלים. שנית, קשה להתפעל מכנות ההצעה של הנשקה לשופטים (ולקוראים) לכפוף את דעתם מפני דעת הרמטכ"ל ("וכי מיהו מומחה הביטחון מטעם המדינה... אם לא הרמטכ"ל?!"²⁹), שהרי ברור שמומחיותו של הרמטכ"ל דגן מיוחסת לו על בסיס עמדתו לגבי תוכנית ההתנתקות, ולא להפך. אילו באמת היה הנשקה מאמין במומחיות האובייקטיבית והמקצועית של אנשי צבא, היה ראוי שישיט לבו גם לאחרים, שרבים מהם, ובהם גם רמטכ"לים לשעבר (אהוד ברק, אמנון ליפקין-שחק), סבורים שפירוק מפעל ההתנחלות הוא צורך לאומי ממדרגה ראשונה (אגב, אם במומחים ביטחוניים עסקינן, גם אריאל שרון לא היה קוטל קנים באגמא, ועד שהעלה את רעיון ההתנתקות דעתו בענייני ביטחון בהחלט נחשבה בחוגי הימין).

זאת ועוד, הימין הדתי מתלונן זה שנים על האקטיביזם השיפוטי של בית המשפט העליון. הוא מבקש שבית המשפט יהיה הרבה יותר מרוסן מבחינת ההתערבות שלו בהחלטות הכנסת והממשלה.³⁰ והנה, במקרה הנדון זו בדיוק הייתה משמעות ההחלטה של בית המשפט – הימנעות מפסילת חקיקה ראשית של הכנסת (חוק יישום תוכנית ההתנתקות, התשס"ה-2005) – ובכל זאת היא נתפסה על ידי הימין הדתי כבלתי נסבלת. האם ייתכן שריסון שיפוטי רצוי בעיני הימין רק כאשר הוא פועל לטובתו?³¹

ז. אפשרות הדיאלוג

חשבו על ויכוח בין המצדדים בזכות להפלות מלאכותיות לבין מתנגדיהם. תארו לעצמכם שמתנגדי ההפלות מתעקשים לכנות את התופעה הנדונה "רצח עופרים" במקום "הפלות". המצדדים בזכות להפלות יתנגדו לכך בתוקף. קל להבין מדוע: המושג החדש מטה מראש את הדיון לטובת מתנגדי ההפלות, שהרי המושג "רצח" כבר מניח את המבוקש (בעיניהם), דהיינו שהפלות אסורות. אם הם יאמרו: "אבל המושג המוצע הוא פשוט תיאור של מה שעושים", ייתפס הדבר כמניפולציה שקופה ומרגיזה. אם רוצים לנהל דיון ענייני בשאלות השנויות במחלוקת עזה, ראוי לחפש מושגים שהם ניטרליים במידת האפשר.

29 הערה 24 אצל הנשקה.

30 כאילו סטריציה אחת מני רבות, ראו סעיף 7 במצעה של מפלגת "הבית היהודי" ("התנועה תחזק את מעמד החקיקה של הכנסת אל מול בתי המשפט, לאור השינויים החוקתיים של השנים האחרונות").

31 תקין (עמ' 175 הערה 11), או התעקשותו שלא ניתן לקבל החלטות כאלה בלא משאל עם. הימין מנוע מלהעלות טענות כאלה בהתחשב בכך שכמעט שום דבר לא היה תקין – לא היה בהתאם ל"דרכים דמוקרטיות כשרות ומקובלות", בניסוחו של הנשקה – ביציאה לפרויקט ההתנחלות. לא רק שלא היה משאל עם על הצעד המשמעותי ביותר בתולדות המדינה, שנועד (בתפיסת המתנחלים) להביא לשליטה ישראלית על כל השטחים שנכבשו ב-1967, גם לא הייתה החלטה של הכנסת על כך, ואף לא החלטת ממשלה. המתנחלים יזמו, לעתים באופן חוקי ולעתים באופן לא חוקי, לעתים במרמה ולעתים ביושר, והממשלה נגרה. ראו למשל אדוני הארץ (לעיל, הערה 27), עמ' 22, במיוחד הציטוט שם מפי בעל דבר, הרב משה לוינגר.

האם הנשקה מעוניין בדיון כזה? יש לי ספק גדול. ראינו כבר לעיל את דעתו על אנשי השמאל הנסחפים אחר קובעי דעת קהל אנטי-ציוניים, שהם בכחינת "זרמים עכורים" (184) שיש להתרחק מהם. על כך יש להוסיף את תפיסתו שחברי המחנה הדתי-ימני הם "יורשי כלל ישראל ההיסטורי" (!) (שם), שאסור להם להתכופף בפני אלה שאין להם חלק בירושה. אבל גם השפה שבה בוחר הנשקה להשתמש, כמו ברוגמת ההפלות, מלמדת שאין הוא מעוניין בדיון רציני. לקרוא לפינוי התושבים "גירוש" הרי זה להניח מראש שמדובר במעשה פסול, שהרי גירוש הוא פינוי אסור, וכך גם לגבי "עקירה". אם הנשקה רוצה לנהל דיון רציני עם מתנגדי ההתנחלויות, ראוי שיוותר על מושגים טעונים אלה ויבחר תיאורים ניטרליים יותר.

באופן דומה, אילו טענתי שהשימוש שלי לעיל בביטוי 'קולוניאליסטי' לגבי מפעל ההתנחלות הוא פשוט תיאור עובדתי, היה ברור לכולם שאני מיתמם. הואיל ומושג זה נושא בחובו קונוטציה שלילית בעולם הפוסט-קולוניאליסטי שאנחנו נמצאים בו, עצם השימוש בו מטה את הדיון לכיוון מסוים וחוסם אפיקי דיאלוג. ייתכן אפוא שהשימוש שלי בו צרם לחלק מהקוראים. אשמח לוותר עליו ולהשתמש במונחים ניטרליים יותר, אבל החובה לעשות כן מוטלת על כל המשתתפים בוויכוח, אם הכוונה היא לא רק לפרוק כעסים אלא ליצור דיאלוג כן ואתנטי.

מושגים אחרים שהנשקה משתמש בהם הם כה קיצוניים, שקשה להאמין שאפילו הוא עצמו, ברגעים של פיקחון, מוכן לקחתם ברצינות. שהרי אם פינוי גוש קטיף בנסיבות שתוארו למעלה הוא "תועבה", "נבלה", ואף "פשע נגד האנושות" (כיצד לא רעדה ידו על המקלדת כשהשתמש בקטגוריה זו?), אילו מילים יישארו באמתחתו כדי לתאר פעולות אמיתיות של גירוש והגליה, בין כאלה שישראל עצמה ביצעה³² ובין כאלה שבוצעו ביהודים ובאחרים במהלך ההיסטוריה?

קשה לדעת עד כמה משקפים דברי הנשקה את הלך הרוחות בקרב המתנחלים ותומכיהם. אני רוצה להאמין שרוב המתנחלים אינם סבורים שרק הם "יורשי כלל ישראל ההיסטורי" בעוד כל השאר - כולל, מן הסתם, כותב שורות אלה - הם זרמים עכורים של אי-רציונליות, אי-מוסריות והיעדר כנות, המגויסים לקידומה של אג'נדה אנטי-ציונית ולביצועם של פשעי מלחמה. אני רוצה להאמין שלמרות חילוקי דעות אידאולוגיים עמוקים, רב המשותף בינינו על המפריד. אני רוצה להאמין שכאשר תגיע שעת ההכרעה על גורל ההתנחלויות, נזכור כי אנשים אחים אנחנו, שרוצים להמשיך לחיות יחדיו, מתוך אחווה וכבוד, גם ביום שאחרי.

32 אם פינוי של פחות מריבוא בני אדם בקיץ תשס"ה היה תועבה, בלא תלות בשיקולים אידאולוגיים-פוליטיים, מה יאמר הנשקה על כ-700,000 פלסטינים שגורשו או נמלטו מבתיהם החוקיים ב-1948, לא הורשו לחזור אליהם, ונאלצו לצפות בעיניים כלות איך אחרים מיישבים את בתיהם ומעבדים את אדמותיהם? (לשאלת המספר המדויק של הערבים שעקרו מבתיהם באירועי '48, ראו בני מוריס, לידתה של בעיית הפליטים, עם עובד, תל אביב 1991, נספח א).